

भोळी भावडी कनकांगी

एका गावी एक शिल्पी रहात असे. त्याला दोन मुलगे होते. दोघांची लग्ने झाली होती. भाकटी सून शिल्पीच्या बायकोची फार लाडकी होती. सुनेचे नाव कनकांगी असे होते. कनकांगी सासूची लाडकी होती त्याचे एक कारण होते. ती अन्ना व भक्तीने सासूची सेवा करी व सासूच्या सांगण्याप्रमाणे वागे. भोळी सून सारखा ही स्वभावाने थोडी निराळी होती. ती सासू-विषयी थोडीशी वेफिकीरच होती.

पुढे काही दिवसांनी सासू वारली. शिल्पीने आपल्या बायकोची एक मूर्त घडवून घरात एका बाजूला ठेवून दिली. जाणली काही दिवसांनी शिल्पीमुखा मरण पावल्या.

सासूमासरे वारल्यावर दोघां मुनांचे जहानघहान गोष्टीवर अडण होऊ लागले. म्हणून दोघां भावांनी घराचे बांटे करून

घेतले आणि निरनिराळे पाहू लागले. घराच्या मध्यभागी एक खोली होती. दोघां भावांच्या सल्ल्याने त्या खोलीत शिल्पीच्या बायकोची मूर्त ठेवण्यात आली.

त्या मूर्तीकडे दोघां भावांचे कधी लक्ष गेलेच नाही. मोठ्या मुनेने त्या खोलीकडे कधी हुकून मुखा पाहिले नाही, उलट तिने त्या बाजूला जे शर होते त्याला कडी लावून ठेवून दिली परंतु भाकटी सून कनकांगी मात्र त्या मूर्तीला रोज भक्तिभावनेने नमस्कार करून चार फुले वाही आणि म्हणे—“सासुवाई! आजीवांचि द्यावा.” त्या दिवशी जो संपाक करावचा असेल तो सासूला जणूकाही विचारून करी. म्हणे—“सासुवाई आज आपल्या भावडीची भाजी करते.”

कनकांगीच मात्रडेपणा इतका वाढला की एक दिवशी तिने पान वाडून सासूच्या

मूर्तीसमोर ठेवून दिले आणि नमस्कार करून म्हणाली—“तुम्ही पहिल्याने घेवून घ्या, सासुवाई! तुम्ही जेवल्याशिवाय मी जेवणार नाही.”

मोठी सून दाराच्या कटीतून ही सर्व शंभत पहात होती. म्हणाली—“अग वेडे! सासुवाई सर्वासमोर कशा काय जेवणार? त्यांना काही वेळ एकदशा का नाही सोडत? काय ग वाई तरी!”

वाई म्हणताने ती वरोबर आहे असा विचार करून कनकांगीने खोलीत पान वाडून ठेवले, उठून आपल्या बाजूचे दार बंद करून घेतले आणि आपले काम करायला निघून गेली. सारखा जवळपास कोणो नाही असे पाहून दार उघडून जात गेली आणि तिने पानावर वाडलेले सर्व उच्चरून आपल्या घरात आणून ठेवले.

बोड्या वेळाने कनकांगीने जाऊन पाहिले, पत्रावळ साफ झाली होती. ती बक्षित झाली. सासुवाईच जेवण्या असे समजून तिच्या मनात फार आनंद झाला. दुसऱ्या दिवसापासून ती दररोज पान वाडून ठेवी आणि “सासुवाई, घेवून घ्या हं!” असे सोबत निघून जाई. बोड्या वेळाने येऊन नाही तर पान रिकाने सांगले असे.

कनकांगीच्या नवऱ्याने एक दिवशी हे सर्व पाहिले आणि विचारले—“अग, तुला वेड तर नाही लागले? दगदाची मूर्त कधी जेवते का?”

“अहो, असे काय म्हणता? सासुवाई रोज खातात, पाहिले तर पाहून घ्या.” कनकांगी म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशी कनकांगीच्या नवऱ्याने खोलीत काय होतं हे दाराच्या फटीतून पाहिले आणि आपल्या बाकजयीचे हे काम मोठ्या भावाला कळले तर त्याला किती वाईट वाटेल असा विचार करून कोणाला काही कळू दिसायशिवाय बाकजयीची

खोड सोडण्याचे ठरविले. तो बापल्या बायकोला म्हणाला-“कनकांगी, तू आईला रोज धान वाटून ठेवतेस, पण ती कोणत्या रूपाने येऊन खाऊन जाते पाहिले आहेस का? ज्या कायच्या फटीतून जरा पहा तरी!”

“मी पहात राहिले तर सासुबाई जेवणारच नाहीत.” कनकांगी म्हणाली.

“अय! तू पाहिले आहेस हे तुम्हा सासूला कसे दिलेलं?” तवरा म्हणाला.

कनकांगीच्या मनाचे त्या उत्तराने समाधान झाले.

कनकांगीने दुसऱ्या दिवशी नवऱ्याच्या सांगण्याप्रमाणे पाहिले. तिला थारदा दिसली. त्यात तिला सासूच्या मनाचा घोरपणा दिसला. तिला वाटले, सासुबाईंची दोघां सुनावर कशी सारखी माया आहे. म्हणून त्या मोठ्या मुनेच्या रूपाने येऊन येवून जातात.

कनकांगी आपल्या जावेल्या म्हणाली-“बाई, तुमचे केवढे माग्य हो? सासुबाई तुमच्या रूपाने येऊन येवून जातात. आज-पासून मी तुम्हांलाच सासू सातून वागत जाईन.” थारदाला कनकांगीचे ते बोलणे व्यथ्यात्मक वाटले व दुसऱ्या दिवसापासून तिने लोलीत वाजून सासूच्या मूर्तिसमोरचे अन्न उचलून आणायचे बंद केले.

दोन तीन दिवसांनी कनकांगी आपल्या नवऱ्याला म्हणाली-“मठा वाटते, मी धारजाडून पाहतो, हे सासुबाईंना कळले असावे. म्हणून त्या रागावून हल्ली खात नाहीसा झाल्या आहेत.”

पतीने बायकोला खरी गोष्ट सांगून तिला हा घेडपणा मनातून बाहेर टाकायला सांगितले. थारदा तिच्याशी बोलायला येताना लाजते हे कनकांगीने पाहिले व नवऱ्याने सांगितले ते खरे असल्याची तिची खात्री पटली.

मिजवणी

प्राचीन काळी विदर्भ देशावर शक्तिसेन नावाचा राजा राज्य करीत असे. कलिंग देशाचा राजा शूरसेन याने एकदा विदर्भ राज्य बळकावण्याचा विचार केला. आधी त्याने गुप्त हेर पाठवून त्यांना जागोजागच्या गुप्त स्थानांची माहिती कळविण्यास सांगून ठेवले.

शक्तिसेन राजाला ही गोष्ट वेळीच कळली. त्याने शूरसेनाच्या हेरांना ओळखून कैद करविले. तरी काही हेर कैद झाले नाहीत. त्यांना दहशत बसावी म्हणून शक्तिसेनाने जे हेर कैद झाले होते त्यांच्यावर पुष्कळ अत्याचार केले.

परंतु शक्तिसेनाच्या आस दरबारातच काही हेर शिरलेले होते. राजाला ते माहीत नव्हते. त्यांनी राजाच्या दरबारातल्याच नव्हे, तर अंतःपुरातील गुप्त गोष्टी देखील शूरसेन राजाकडे लिहून पाठविल्या. शक्ति-

सेनाला हळूहळू हे सर्व कळले. आपल्या दरबारातले काही लोक शूरसेनाने विकत घेतले आहेत, यची माहिती राजाला कळल्यासिवाय राहिली नाही.

राजाने आपल्या स्वामिद्रोही दरबारांना कैद करण्याचे ठरविले. परंतु स्वामिद्रोही व लांचखाल बरबारी कोण हे कळायला मार्ग नव्हता. कारण विश्वासपात्र कोण व विश्वासघातकी कोण हे ठरविणे कठीण झाले. सर्वच विश्वासपात्र असल्यासारखे वागत होते. मग संशय कोणावर करावयाचा, हा प्रश्न होता.

अचखताक गुप्त हेरांचे जिव बाहेर पाडण्याचे काम राजाने आपल्या बुद्धिमान नावाच्या एका सल्लागाराला शोधविले. यापूर्वी बुद्धिमान याने गुप्त हेरांचा कोष लावण्यात राजाला सांगून हेरांना पकडवून दिले होते.

बुद्धिमान याने दरबारातल्या गुप्त हेरांचा शोध लावण्यासाठी पुष्कळ विचार करून एक युक्ति योजली.

दुसऱ्या दिवशी रात्री त्याने दरबारातल्या निवडक पंचवीस जणांना आपल्या घरी मेजवानी दिली. मेजवानीला सर्व हजर होले. मेजवानी फार आटात पार पडली. पंचपक्वान्नांचे जेवण होते. व्यायला निर- निराळी पेंवे होती. बुद्धिमान स्वतः जातीने पाहुण्यांना काय हवे किंवा नको याची चवकशी करीत होता. सर्व पाहुणेमंडळी खूष झाली. मेजवानी संपली. निरोप घेतांना बुद्धिमान प्रत्येकाला निराळे बोलावून

म्हणाला-“ही मेजवानी माझ्या निरोपाची आहे. राजाने मला नोकरीवरून नमी केले आहे. कारण राजाला मी दाबूचा हेर आहे हे कोणी कसे व केव्हा सांगितले नव्हते. राजाला आजच्या मेजवानीला हजर असले- ल्यात कोण कोण हेर आहेत हे देखील माहीत आहे. त्या सर्वांना उचां संध्या- काळच्या आत फांसावर चढवायचे राजाने ठरविले आहे. माझ्यावर राजाला जो संशय आहे तो खरा ठरला तर मला सुद्धा फांसी मिळणार! म्हणून मी उजाडण्यापूर्वी राज्यातून पळून जायचे ठरविले आहे. ही गोष्ट तुम्ही काँगराजवट बोलू नका. उद्या

वाकला तर तुम्हा आपली भेट होईलच. वरं तर नमस्कार!”

प्रत्येकाजवळ हेच बोलून बुद्धिमानाने सर्वांचा निरोप घेतला. जे खरे राजभक्त होते त्यांनी सरळ राजाकडे जाऊन बुद्धिमान म्हणाला ते सांगितले.

“त्या कुट्याला मी किती दिवसांपासून ओळखतो आहे. परंतु तो बाहेर जातो कसा, पाहतो. मी जागोजागी सर्व नाक्यावर शिपाई नेमले आहेत. तुम्ही बेफिकोर रहा.” असे सांगून व त्यांना धीर देऊन राजाने त्यांना पाठवून दिले.

बुद्धिमान दुसऱ्या दिवशी उजाडण्यापूर्वी गहवटे उठून एका घोड्यावर बसून राज्याच्या सरहद्दीकडे निघाला. सरहद्दीजवळ पोचताच दोन घोडेस्वार झाडीतून समोर आले. ते दोघे राजाच्या दरबारातलेच होते. म्हणून बुद्धिमानाने त्यांना ओळखले. म्हणाला- “तुम्ही सुद्धा निघाला का? फार छान!”

“होय हो, काल रात्री तुम्ही सावध केलेत म्हणून बरे झाले. महाराजांना बाप- च्यावर संशय आला आहे तर आता या राण्यात राहण्यात वाहापण नाही. तुम्ही बुद्धिमानच, तुम्हांला सर्व पहिल्यानेच कळले.” दोघे घोडेस्वार म्हणाले.

“जव्हा, पलीकडे एक पडके जुनाट वेळळ आहे. तेथे थोडा वेळ विश्रांती घेऊ. माझा थोडा बमका आहे.” बुद्धिमान त्यांना म्हणाला.

तिघे देवळाजवळ घोड्यावरून उतरले आणि देवळात गेले. आत पाऊल टाकल्या बरोबर राजाच्या शिपायांनी त्यांना बटक केळी. बुद्धिमानाच्या बरोबर दोघा घोडे- स्वारांना राजाच्या सगोर हजर करण्यात आले. राजासमोर बोर्षांनी आपला अपराध कबूल केला. राजाने बुद्धिमानाच्या चातुर्दची प्रशंसा करून त्याला एक मोठे बक्षिस दिले.

सन्तान्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न श्रूयते
मुक्ताकारतया तदेव नखिनीपत्रस्थितं दृश्यते
अतस्सागरं क्षुब्धमध्यं पतितं तन्मौक्तिकं जायते
प्रायेणावमं सध्य, मोक्षमजृषा मेवविधा वृत्तयः

॥ १ ॥

[साधवेक्या चौचकार पडलेल्या पाण्याने नाव देखील उचल नाही. (ते वाफ होऊन उडून गेले.)
तेच पाणी कमळाच्या पात्रावर पडले की कसे मोठ्यासारखे भासते. परंतु तेच पाणी वेव्हार समुद्राच्या
तळासा असलेल्या शिथल्यात पाऊल पडले तेव्हा त्याचे पोती होते. अशातच ते सधम, मज्जम वा उभम
स्थाने वाहणाऱ्याची दशा होते.]

यः प्रीण्यं सुचरितैः पितरं स पुत्रः
यद्भक्तुरेव हितं मिच्छति तत् कलत्रं,
तन्मित्र मापदि मुखेव समस्मिन् यत्
पुत्रत्वं त्रयं जगति पुण्यकृतो लभते

॥ २ ॥

[सबाचार पूर्वीने राहुच पिण्याला खुलव करणाऱ्याच खरा पुत्र, पतीचे हित वर्तव जिव्या मनात
कसते तीच पत्नी आणि संपत्ति आणि विर्णित डोळी वेली मारखाच रेमाने बाणशारा मोच मित्र होय !
हे तिचे पुण्यवान पुण्यानाच लाभशात.]

दुर्मिष्टे चाश्रदातारं, सुमिष्टौ च हिरण्यदं,
चतुरोहृन्मस्यामि, रणे धीरं, ऋणे श्रुचि

॥ ३ ॥

[दुष्काळात अन्नदान करणाऱ्याला, सुखीच्या वेळी सुवर्णदान करणाऱ्याला, युद्धसमयी शोध दाखविणा-
ऱ्याला आणि जो कर्जाखाली यांबोला ग्राही त्याला मो ममकार करतो.]

शिलारथ

[३]

[राजकुमारी मयावतीने शिलारथाचा कोटका नमुना दाखविला आणि बिल्लू पर्वतातला
मिलारथ हलवून दाखविल्यासाठी खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांस मागमा हांगितले
त्या दिवशी रात्री तिचे बुरखेवाले सारेकरी दोघांस उतर करवाला बलि. त्यांची एकदा
पाय खड्गवर्माने कापून टाकला. त्याचवेळी राजाचे शिपाई तिकडे घाबरात आले. पुढे-]

आचाराच्या भितीबाहेर जो मल्लवला अतिशिशालेन पडला आहे, दुसरा पडून गेला
आला तो ऐकून जीवदत्त अतिशिशालेन पडला आहे व तिसरा पाय तुटून पडल्यामुळे हम
माजेलून घटमरथळी आला खड्गवर्मा, बुरखेवाल्याला राजाचे शिपाई प्रश्न विचारीत
होत ते ऐकत उभा राहिला. परंतु विचारा बुरखेवाला कणूत होता.

खड्गवर्माने जीवदत्तला घडलेली गोष्ट जीवदत्तला, पुढे काय करावयाचे हे
थोडक्यांत सांगितली. जीवदत्त विचार ठरवायला जात वेळ लागला नाही. तो
करीत होता, एका बुरखेवाल्याचा मृतदेह आचाराच्या भितीवर बडून राजाच्या

शिपायांना म्हणाला-“तुम्हीच गरूका केलात तर येथे लोकांची गर्दी जमा होईल. हा बुरखेवाला राजवाड्याच्या बात शिरण्याच्या झयलात होता. त्याला योग्य तो यंत्र मिळाला. आता यांच्या विषयी जो न्याय करावयाचा असेल तो महाराज करतील. म्हणून हा पाय तुटलेल्या माणसाना उचलून वातल्या बाजूला सोडा.

जीवदत्त राजवाड्यातल्या अतिथि गृहात उतरला हेत. म्हणून शिपायांना वाटले की तो राजघराण्यातलाच कोणीतरी असावा म्हणून त्यांनी त्या पाय तुटलेल्या माणसाला जीवदत्तच्या मदतीने बात मोडले. जीवदत्तने

Fullscreen 127 X 20 / 78

सद्गवर्माला हात बायला सांगून त्या माणसाला अकपद खाली उतरविले आणि त्यानंतर स्वतः खाली मितीवरून उतरला. त्या लंगड्याच्या तोंडावरचा बुरखा बाजूला सरकला होता. एक काळे फडके त्याच्या सांगावर खोबत होते. जीवदत्तने त्या फडक्याचीच एक पट्टी फाडून ती लंगड्याचा पायाला बांधली. नंतर बांधांनी मिळून त्याला उचलून अतिथिघाटने नेऊन जमिनीवर ठेवले.

“कोण रे तू? आम्हांला ठार करण्यासाठी तुला व तुझ्या साथीदारांना कोणी पाठविले होते?” जीवदत्तने लंगड्याला विचारले.

लंगड्याने त्याला ध्यायला पाणी हुवे असल्याचे बघणेने सांगितले. सद्गवर्माने लंगड्यात पाणी भागून त्याच्या तोंडाला बांधे लावले. पाणी प्याल्यावर तो कष्टत थोडा वेळ गप्प राहला. नंतर होळे उचलून त्याने एकदा खारी माहिले. तेव्हा त्याला एका बाजूला कोपण्यात पडलेले त्याच्या साथीदाराचे शेत दिसले. ते पाहून घाबरल्यासारखा तो मोठ्याने बापू हागला. तो बोलला नाही. त्याच्या चेहऱ्यावर भीतीची छाया स्पष्ट दिसत होती.

बांधोबा

Fullscreen

127

22 / 78

तुम्हाला निघून गेल्यावर पंधरा मिनिटांनी महाराज पद्मसेन व मंत्री सोमदेव अतिथिघालेत आले व पाहारेक्याकरजी आपल्या जीवदत्त व खड्गवर्माकडे कळविले. बाहेर खेडी महाराज व मंत्री दोघे आपल्याची बातमी ऐकून दोघांचा आश्चर्यच वाटले.

मंत्र्याने त्यांना वाटत असलेले आश्चर्य ओळखले आणि ते खालच्या आवाजात म्हणाले—“हा जपटित घटनेची गोष्ट आम्हांला इतक्या लवकर कशी काय कळली, या गोष्टीचे तुम्हांला आश्चर्य वाटत असेल. आम्हणे हेर व पाहारेकरी नेहमी सावध असतात. बरे, आतां हे सांगा हा प्रतापचंद्र जंगल का? शाच्याणी कसा व्यवहार करायचा असे तुम्हांला वाटते?”

मंत्री बोलत असतांना राजा पद्मसेन दोघांकडे खोल नजरेने पहात होता. प्रतापचंद्रावर आपल्या राज्यदात पडलेल्या प्रकारा मूळे महेंद्रनगरच्या राजाशी आपले युद्ध होते की काय याची शंका त्याला वाटू लागली होती. या अनपेक्षित युद्धाला जीवदत्त व खड्गवर्माचे मुख्य करून कारण आहेत असे देखील राजाला वाटले.

जीवदत्तने राजाचे मौन कं असताने हे ओळखले. तो महाराजांना थोडक्यात, पडले ते सर्व वृत्त सांगून म्हणाला—“महाराज! फक्त भारवल्यासाठीच आम्हांला तसे हे करावे लागले. मागिबाय या कुरखेवाल्यांचा पुढारी महेंद्रनगराच्या महाराजाचे युवराज वसावैत याची कल्पनादेखील आम्हांला नव्हती.”

“जे व्हायचे ते झाले. आता पुढे काय करायचे हे तुम्हीच सांगा!” राजाने विचारले. तो प्रल मंत्री, जीवदत्त व खड्गवर्मा तिघांना उद्देशून रावाने केला होता.

मंत्री काय म्हणतान हे ऐकण्यासाठी काही वेळ जीवदत्त बोलला नाही. परंतु मंत्री सोमदेवदेखील काही वेळ विचार करीत स्वस्थ उभा राहला. नंतर घोड्या वेळाने जीवदत्तला म्हणाला—“समज, मला किंवा महाराजांना ही गोष्ट कळलीच नसती तर तुम्ही काय केले असते?”

जीवदत्तने खड्गवर्माकडे पाहिले. खड्गवर्माने जीवदत्तकडे अशा तऱ्हेने पाहिले की, नुच याचे उत्तर दे, असे चुणेने जीवदत्तला त्याला सुचवायचे होते. तेव्हा जीवदत्त म्हणाला—“मला असे वाटते की

महाराज आणि महामंत्र्यांना आमच्या वागण्यात घाई दिलेल असे आम्ही काही केले नसते. प्रतापचंद्राविषयी आम्हांलाच काहीतरी निर्णय घेऊन करावे लागले असते तर आम्ही उजाडण्यापूर्वी त्याला गावाबाहेर कोठे तरी जंगलात साडासाती ठेवून दिले असते आणि विध्य पर्वतात शिलारथाच्या शोकार्थ निघून गेले असते.”

“जंगलात त्याला कोणी धूर जनावराने खाऊन टाकले असते, परंतु पळून गेल्या सेनापतीच्या मुलाचे काय होणार? महेंद्रनगरच्या राजाला त्याने सर्व सांगितले असे की नाही?” राजाने विचारले.

“ त्यामुळे महाराजांवर काही संकट आले नसते. कारण त्याने सत्कार केलीच नसती तर आम्हां दोघांविषयीच काही म्हणता नसता. महेंद्रनगराच्या राजाने आमच्या घरच काय तो गुड घेतला असता. आपल्यावर राग काढण्याचे कारणच नव्हते. मंत्र्याच्या मुलाच्या प्रेताला व प्रतापचंद्रला गावाबाहेर नेऊन टाकायला आम्हांला एक गाडी आणि परवाना द्या. बाकी सर्व कामे आम्ही जंगलात पुरी करून घेऊ.” जीवदत्त म्हणाला.

पद्मसेन महाराज व मंत्री दोघे एका बाजूला जाऊन परस्परांशी खेत्ता करून आले. जीवदत्तने सुचविलेले उपाय त्यांना बरोबर वाटला. म्हणाले-“बरे तर तू म्हणतोस तशी गाडी तुम्हांला देववितो. प्रेत आणि प्रतापचंद्र दोन्ही या गाडीतून घेऊन सूर्योदयापूर्वी नगराबाहेर जंगलात निघून जा. त्यानंतर तुम्हांला दोघांना जे काय करावयाचे असेल ते करा.”

राजजेवमाने एक बैलगाडी घेऊन एक पाहरेकरी आला. गाडीच्या चारीबाजूला पडदे होते. द्वारपालकांच्या नावी गाडीबाहेर घेऊन जायला परवाना मिळून मंत्र्याने त्यावर आपली मोहर लावली.

खड्गवर्मा व जीवदत्त महेंद्रनगराच्या मंत्र्यांच्या मुलाचे प्रेत व प्रतापचंद्र दोघांना गाडीत ठेवून नगराबाहेर आले. द्वारपालकांना परवाना दाखवित्यावर त्यांनी गाडी घेऊन बाहेर जायला परवानगी दिली.

नगराबाहेर खड्गवर्मा व जीवदत्त गाडी घेऊन चाईचाईने जंगलातल्या एका शोषडी-जवळ आले. तेथेच बाहेर एक भेलेले जनावर पडले होते. त्याच वेळी तिकडे प्रतापचंद्रचा मित्र जो जिवंत सुटला होता ही बातमी आपल्या राजाला देण्यासाठी घोड्यावर बसून महेंद्रनगराकडे निघाला.

(चालू)

चोरान्घोसाक्ष

विक्रमादित्याने आपला लहू सोडला नाही.

तो शाळाजवळ परत आला, जेन खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या विषेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात नसलेला बैताल त्याला म्हणाला-“राजा! तू आपल्या एखाद्या भिन्नासाठी एवढे कष्ट सहन करीत असशील तर मी तुला सावध करून ठेवण्याच्या हेतूने सांगत आहे. कोणाही मित्रावर जेव्हा मित्रून एवढा विश्वास करणे बरोबर नाही. पत्ति-स्थितीवर सखामित्रदेखील हाडवेरी घेऊन शकतो. मी तुला या मैत्रीमुळे एकदा सापडलेल्या तारानाथची गोष्ट सांगलो-कक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून बैताल गोष्ट सांगू लागला.

एका लहानशा गावी तारानाथ व सोमनाथ नावाचे दोघे जीवश्च कंठश्च मित्र रहात असत. दोघे कामधंदा करून पैसे

येताल्याच्या सोबी

मिळविण्यासाठी आपले गाव सोडून परगावी गेले. व्यापार करून त्यांनी पुष्कळ पैसे मिळविले. त्यांनी पैसे वांटून घेतले आणि आर्जदाने आपापल्या घरी राहू लागले.

तारानाथ कमी खर्चात रहात असल्याने त्याच्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह चांगल्या तऱ्हेने होऊन त्याच्या हातात पैसे शिल्लकच रहात असत. परंतु सोमनाथ तेहुमी राजधानीच्या गावी राहून दाह व भुगारीत पैसा उडवीत असल्याने हळूहळू आपले घरदार सर्व घालवून बसल्या आणि त्याच्या हातात करवंदी आली.

एक दिवशी सोमनाथ तारानाथच्या घरी आला. सोमनाथला जुन्या मळक्या कपड्यात

गाहून तारानाथच्या सनत्ता फार वाईट वाटले. सोमनाथचा केहरा उतरलेला होता. तारानाथने आपल्या मित्राला विचारले-
"सोमनाथ! तुम्ही ही बत्ता कशी काय रे झाली?" त्याने मित्राला चांगले कापडे अंगात घालायला दिले आणि बरोबर जेवा-
यला बसोपला सांगितले. रात्री सोमनाथ तारानाथच्या घरीच आरामाने शोपला.

परंतु सोमनाथला रात्री झोप आली नाही. त्याच्या मित्राने त्याचा एवढा आदर सत्कार केला तो त्याला आवडला नाही. त्याच्या मनात भत्सरांनी पेटला. त्याच्या बरोबर व्यापार करणारा व सारखे सारखे घन वांटून घेणारा तारानाथ इतका अनंदाने व सुवासमाधानाने कसा काय राहतो? त्याला स्वतःला पोटभर खावला प्यावला पण मिळत नाही. विचार करतां करतां त्याच्या जोक्यात षण्कुाहो राक्षसच शिरला. त्याने एक काठी घेतली आणि कोपलेल्या तारानाथला बडबू लायला. तारानाथ थोड्याच वेळात वेशुद्ध झाला. तारानाथ मेला असावा असे समजून सोमनाथ पळून गेला.

दुसऱ्या दिवशी राजाच्या दरबारत जाऊन त्याने फिराद केली की महाराज,

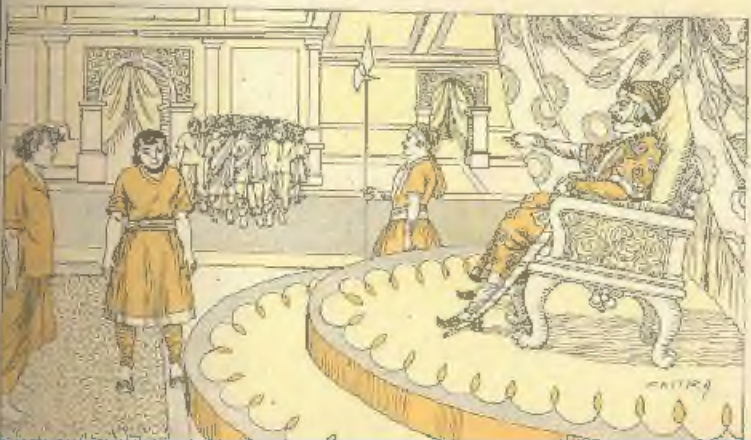
आज्या मावसला तारानाथ मावसा माला एक मित्र होता. मी व्यापार करण्यासाठी या गावी येतो असतां तो माझ्या घरात मिळून बसला. मी घर रिकामे करायला सांगितले तर त्याने माझ्याघरच भारहाण करायला सुरुवात केली. मी आपणांकडे स्थाय मागायला आलो आहे."

राजाने आपल्या शिपायांना चवकशी साठी तारानाथच्या घरी पाठविले. शिपाई तारानाथला घरून घऊन आले. तारानाथच्या अंगाला जमोजमागी जखमा होत्या. राजा म्हणाला-
"काय रे, तू ज्या घरात राहतोस ते सोमनाथचे आहे, म्हणे?"

तारानाथ फक्त एकदांच सोमनाथ-
काडे पाहून व प्रसंग ओळखून म्हणाला-
"होय महाराज! ते घर सोमनाथचे आहे!"

"आणि सोमनाथने तुला घर रिकामे करायला सांगितले तेव्हां तू उरठ त्यालाच मारलेस, हे खरे आहे की नाही?" राजाने विचारले.

सोमनाथची ही खोटी उक्तार ऐकून तारानाथ थकथक झाला. तरी मित्राविरुद्ध काही न बोलता खाली मान करून उभा राठला व म्हणाला-
"होय महाराज, तो म्हणाला ते सर्व खरे आहे."

सोमनाथ तारानाथशी त्याची मैत्री होती ही गोष्ट जणूकाही पार विसरून गेला. म्हणून त्याने विचार केला की भार खाल्ल्या-मुळे तारानाथला वेड लागले असाने न तो वेडाच्या भरात बरळत असाना. बरं झालं, भाषण सुटलं!

राजाने तारानाथला तुरुंगात टाकले. दिपाई त्याला घरून घेऊन गेले.

तो निकाल ऐकून एक चोर, जो त्यावेळी दरबारात हजर होता, मोठ्याने हसू लागला. राजाने त्याला शब्द बोलावून हसण्याचे कारण विचारले. चोराने हसण्याचे कारण सांगितले

Fullscreen

127

X

◀ ▶

28 / 78

राजाने सोमनाथकडे ताबडतोब निरोज पाठवून त्याला आपले अतिथि स्वीकारण्याची कळविले. त्याला परमानंद झाला व तो ठरल्या वेळी राजनाथघात हजर झाला.

सोमनाथला जरात आनंद आवेनासा झाला. कारण राजाने त्याच्या बाजूने निकाल दिला होता व त्याला स्वतःच्या पंगतीला जेवायला बोलाविले होते.

सोमनाथच्या स्वागताची राजवाड्यातच एका जागी व्यवस्था करण्यात आली. त्याच्यासाठी उत्तमोत्तम पक्वान्ने व दाखवी उत्तम व्यवस्था त्या जागी करण्यात आली. सोमनाथ पोटभर जेवला. बालू, पिऊन झाल्यावर अंधशार वारा मिळवा म्हणून त्याने खिडकी उघडली तेव्हा त्याला समोर दिसून आली हाककडपा व मेक्या पडलेल्या तारानाथ हिडून असलेला दिसला.

सोमनाथने तारानाथला हाक मागून ऐटीत म्हटले—“बस बाता आठवण तुरुंगात खितपत! तू आपले सर्वे धन कोठे लपवून ठेवले आहेस ते मला सांग!”

तारानाथने त्याच्याकडे कडानुमूतीच्या वृष्टीने पाहिले व म्हणाला—“मी आपल्या घराच्या पूर्वेकडील खोलीत सर्वे धन गुप्त ठेवले आहे. ते घेऊन तू आजपासून आपल्या

आयुष्य सरी सुखाने घालव.”

हुसका क्षणाला राजाचे शिपाई सोमनाथच्या खोलीत बिरले आणि त्याला घरून नेऊन राजासमोर हजर केले.

हुसका दिवशी सोमनाथला दरबारात हजर बसण्यात आले. राजाने त्याला जन्मठेपे तुरुंगवासाला शिक्षा केली. तारानाथची निष्ठावान कायम राहली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! चोर कां हसला? त्याने गुप्तपणे राजाच्या कानात काही गुपित सांगितले होते ना? सोमनाथ दोषी आहे व तारानाथ निर्दोष आहे हे कळल्यावर राजाने सोमनाथला शिक्षा केली ती वर्षातच बरोबर होती. कण तारानाथला तुरुंगात कां भोगावा लागला? त्याला कां सुटका देण्यात आली नाही?” या शंकांचे समाधान माहीत असून तू केवळ नाहीस तर परिणाम तुला

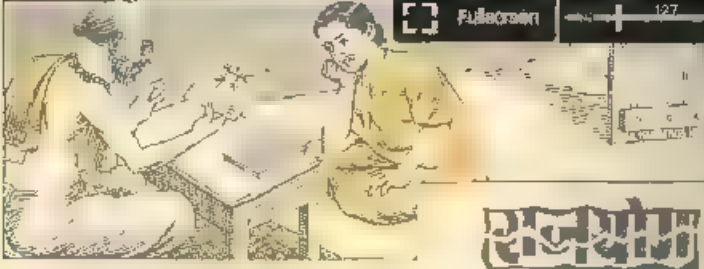
माहीतच आहे. तुझ्या होवयाची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“तारानाथ जसमी होता हे प्रत्यक्ष दिसत असून तो म्हणाला ते सरे समजून राजाने त्याला शिक्षा केली हे चोराने पाहिले होते. त्याने राजाच्या तारानाथ म्हणाला ते सरे दिसत नाही असे सांगितले असावे. म्हणून सरी गोष्ट कळून शेंव्यासाठी राजाने सोमनाथाला आपले अतिथि स्वीकारण्यास सांगितले असावे. सोमनाथाला शिक्षा भोगावी लागली ती एवढ्यासाठी की त्यानेदेखील खोटे बोलून अन्यायाचे समर्थन केले होते. सोमनाथचा अपराध उघडकीस न येऊ देण्यात तारानाथने मदत केली. म्हणून तोदेखील शिक्षेला योग्य ठरला.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाला भाकन लांबकळू लागला. (कल्पित)

चावोवा

राजयोग

एका गावी आनंद नावाचा एक तरुण युवक रहत असे योग्य समयी त्याच्या आईवडिलांनी त्याच्यासाठी एक सुंदर मुलगी पाहून लग्न ठरविले. मुलीचे नाव लावण्यवती होते. नावासारखीच ती सुंदर पण होती. आनंदचा ज्योतिष शास्त्रावर निश्वास होता. म्हणून त्याने एका ज्योतिष्याला, त्या मुलीशी लग्न झाल्यास त्याचे वाग्य उदयास येईल की नाही विचारले.

ज्योतिष्याने लावण्यवतीचे वर्णन आनंदच्या तोंडून ऐकून धेऊन भविष्य वर्तविले—
“आनंद तुझे लग्न या मुलीशी झाले तर तुला हिची पादत्राणे उचलावी लागतील व हिला 'आई' म्हणून हाक मारावी लागेल. म्हणून ही मुलगी लग्न करून तुझ्या घरी आली तर तू एक वर्ष भर हिच्याशी एका शब्दांनीदेखील बोलू नकोस. तसे तू करू शकलास तर तुला तिची पादत्राणे उचलावी

लागणार नाहीत आणि तिला आई म्हणून हाक मारावे पण लागणार नाही. या शिवाय तुला हिच्यामुळे फायदा पण होईल. त्या ज्योतिष्याकडून राजयोगाची प्राप्ती होईल. म्हणून तुला ते मान्य असेल तर तू निश्चायाने लग्न करून घे. नाही तर दुसरी मुलगी पहा.

आनंदने ज्योतिष्यान सांगितले पाहून पुष्कळ विचार करून त्या मुलीशीच विवाह करण्याचे ठरविले. दोघांचे लग्न झाले. त्याची बायका घरी आली तरी ती तिच्याशी एका शब्दानेदेखील बोलला नाही. एवढेच नव्हे तर त्याने तिच्याकडे दोळे उघडून पाहिले देखील नाही.

लावण्यवतीला तबऱ्याचे हे वागणूक मिळत वाटले. आपल्यात असा कोणता दोष आहे? आपल्यावर कोणत्या शास्त्राचा राजा आहे? तिला कळले नाही. म्हणून त्याने तबऱ्याला खप करण्यासाठी अनेक

कारण पाहिले. अचामीतस स्वादिष्ट पक्वान्ना तयार करून वाढली. नवरा वाढेकून येई तेव्हा नृत्य इतकामुखाने समोर उभी राही की तो काही बोलत. पण एक न रात आनंदने मोठ्यात जयकुव्हा कुसुम घातले. ह्याने त्याने तिच्याकडे तोंड वळवून पाहिले. मुढां नाही आतां तिनं नवऱ्याला राग येईल वशी कामे शकू केली. कधी आम्ही राजाजोत मोठेच घालायचे नाही, तर कधी फार शास्त घालायचे. आघोळीला उकळते पाणी काढून उवायून तर कधी थंडगारच परतु हे सर्व प्रयत्न पण फुकट गेले.

लावण्यवतीचे ते सर्व प्रयत्न पाहून आनंदने तिची कोव मर्द त्याला कळत नव्हते असे मुठीच नाही वर्ष पुर होण्यापूर्वी आणून तोंड उघडते की काय याची त्याला मोतोपक वाटू लागली. म्हणून तो एक दिवशी वायकंठा आणि घरातल्या इतर काकांना काही सांगितल्याशिवाय पळून गेला. पुष्कळ चवकशी झाली, पण तो कोठे गेला कळले नाही.

आनंद निघून गेल्यानंतर काही दिवसांनी गावात पाणी मिळतनाहे झाले. गावात प्यायला पाणी एका ओढ्याचे होते पण ओढा नहायचा बंध झाला होता. बर कोठे

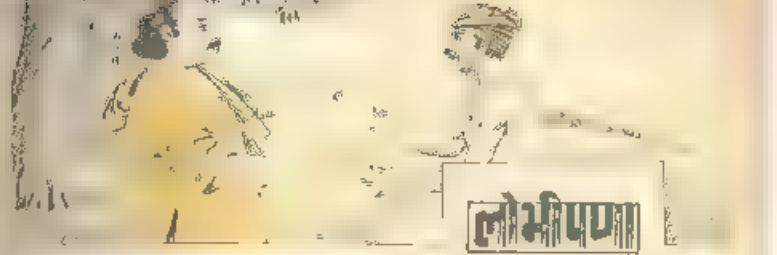
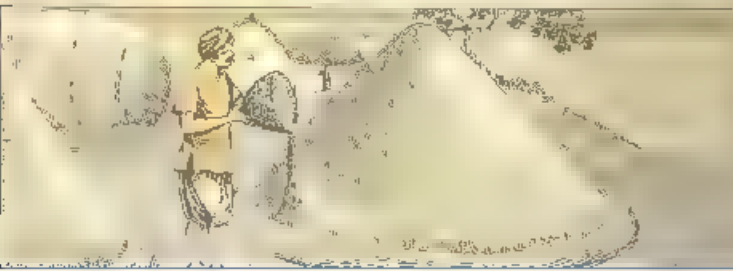
तरी एक शब्द आडवा जाल्यामुळे पाणी बरचे बर राहून गेले. हो शब्द बर सारण्याचा वादकऱ्यांनी पुष्कळ प्रयत्न केला, पण काही उपयोग झाला नाही.

एका विद्व योग्याने असे सांगितले की जी मुलगी लग्न झाल्यावर गृहिणीची सर्व जबाबदारी संभाळून बह्मचारिणी राहिली असेल तिने हात लावला तर शब्दक बाजूला सरकेल. लावण्यवतीला जेव्हा ती गोष्ट कळले तेव्हा ती राजाकडे पाऊन म्हणाली—
‘महाराज! एका वर्षापूर्वी माझें लग्न झाले आणि मी सासरी झाले. परंतु आजपर्यंत माझे पतिराज माझ्याशी एका शब्दाने

दोन मुली आहेत. मोठा मुलगा दोन तीन वर्षांनी मोठा होईल. तेन्ही तो आपल्याला मदत करील. पण मोठ्या भावाला मूलबाळ नाही नाही त्याला म्हातारपणी मदत कोण करणार? म्हातारपणी काम करणे त्याला जड जाईल. म्हणून त्याने आतांपासून थोडे थोडे वाचविले पाहिजे म्हणजे उतारवयात काही उपयोग होईल. मी त्याला मदत करायला गेलो तर तो मानणार नाही. तो कवून झाला तरी क्वितीता ते म्हणणार नाही. असा विचार करून त्याने एक मोठे टोपळे घेतले आणि आपल्या सळघातले दहा टोपल्या धान्य उचलून भावाच्या सळघात नेऊन टाकले. भाऊ येण्यापूर्वी जणु काही त्याला काही माहीतच नाही अशातच ते परत येऊन आपल्या सळघात साडेबर बसून राहला.

इतक्यात राम जेवण आणोपुन परतला आणि लक्ष्मणाला जेवून घायला घरी पाठ-

वित. लक्ष्मण घरी निघून गेल्यावर मोठा भाऊ एकटा साडेबर पडल्या पडल्या विचार करू लागला. यावर्षी देवाच्या कुपेने पोक सान निघाले आहे, पण लक्ष्मणाच्या घरी नवरा बायको शिवाय पोच पोटे भरून काय उरणार? आपल्याला काय? दोघ नवरा बायको, साऊन किती म्हाणार? थोडक्यात भायेल यावर्षी लक्ष्मणाला थोडा हानभार लावायला हरकत नाही उघड लक्ष्मण काही दिल तर तो घेणार नाही व दावाच्या बायका उगाच आपसात भांडतील. म्हणून लक्ष्मणाला परत घायला थोडा वेळ मार्गेल असा विचार करून आणि लवळपास कोणी नाही हे पाहून त्याने, भावाने जहा टोपल्याने दहा टोपली त्याच्या घाभ्याच्या रासावर टाकली. होटी त्याच टोपल्याने दहा टोपली धान्य भरून त्याने लक्ष्मणाच्या सळघातल्या राशीत टाकले आणि काही झोळ्याशिवाय आपल्या साडेबर गेल्ल पडून राहला.

लोभीपणा

एक गावात एक लोभी व दुष्ट जमानदार राहत अस. त्यान एक वर्षी चाळीस एकर जमिनीत आर्थ्य धी झाड लावली त्यान शाळांना पाणी घालायला व राखण करायला एक माळी ठेवण्याचे ठरविले एक दिवशी त्याने महादू नावाच्या एका गरीब माणसाला बोलाविले व म्हणाला— 'हे बंधू, मी या सर्व झाडांना पाणी घालीत जा आणि याची राखण कर. फळे लागू लागली म्हणजे मी त्या चार एकर देईन.'

महादू त्याचा कसून झाला. त्याने आम- राईत एक झोपडी बांधली. तो दररोज झाडांना पाणी घाली व पाहू देई. चार वर्षे गोमट झाडांना फळे लागली. महादू मालवला म्हणाला— 'मानक! फळे लागली आहेत. येऊन पहा तरी!'

जमानदाराने शोभोई जाऊन पाहिली व म्हणाला— 'अजून सर्व झाडांना कोठे रे फळे

लागली आहेत? आणजी एक वर्षेपर मू काम कर.' महादूने त्याप्रमाणे आणजी एक वर्षेपर काम केले आणि मालकाला वर्ष पुरे झाल्याची जाडवण करून दिली.

जमीनदार चार एकर पडोत बोसाड जमीन घालवून म्हणाला— 'मी ही जमीन तुला देईन म्हटले होते. तू येथे पोती कर, तुला हवी तशी!'

महादू मालकाला म्हणाला— 'मालक! आपण अमराईतले चार एकर देतो म्हणाला होता नव्हू का?'

'मी तुला चार एकर जमीन देतो, म्हटले होते. आमराईतली जमीन देईन असे नव्हते म्हटले. या शिवाय सर्व झाडांना फळे कोठे लागली आहेत?' असे म्हणत त्याने फळे व लक्ष्मलेली दोन झाडे महादूला दाखविली.

महादू मालकाची खबारी ऐकून घराबाराच करीत घरी गेला. महादूचा मुलगा ते

एकून क्षुप त्तिडला आणि त्यांत जमिन-
दाराला बांगला धरून शिंदेबाबास मनाशी
ठरविले

कधी दिवसाला मनाइत सन्यासाला वग
काल आपल्या होवा मित्रांना आपले शिष्य
म्हणून बरोबर बलायला सांगितले बुरू
शिष्य सन्यासास गेले एका बरोबर्या कडा
खाली तो स्वतः बसला व आपल्या शिष्यांना
त्याने गावात पाठविले दोघे शिष्य आपल्या
गुरूचा महिमा सांगत गावभर फिरले ह्यांनी
गांवकऱ्यांना बसेवेखोली सांगितले की
त्यांचे गुरू काशीयात्रेला जाणांना वाटेत या
गावाच्या आहेर कडाच्या पाराने उतरले

Full Screen

127

36 / 7

वाहेत. कोणाला हसे लोखे तर त्याचा
दर्शनाचा लय घेता येईल.

ते ऐकून गावकरी फळे व दूध घेऊन त्या
सन्यासाच्या दर्शनासाठी आले. महादूचा
मुक्ता मर्दान ओलाखत होता म्हणून त्याने
सर्वांच्या परच्या आदरी अशा बाह्या गोष्टी
तक्या की जगुकाही दिव्य दृष्टीनेच त्याला
सर्व कळले होते. आपली सर्व धुपिते सन्या-
साच्या तांडून पकून त्याचा त्याच्यावर
आस्तव विषयास बघला.

त्या दिवशी शिष्यांनी जमिनीत घुसून
स्वतः आपापे गावात काठ काठ आले हे
बुद्धी विचारोळ थाले गावकरी असे
गाहीर बंक ती जलची प्रपमदाशाला वग
जयाने कळली त्या दिवशी गावी आपन-
दार जे फळे वगैरे सर्व पदार्थ घेऊन
बुद्धीच्या दर्शनास गेला सन्यासाला पाह्य
बळून म्हणाला—“महाराज! मला जमीन
कमी एक तरा सांगित स्थान सांगवे मी ते
सर्व धन पुण्य कार्यात खर्च करीन.”

जमिनदाराने फारच गळ घातली तेव्हा
सन्यासाला अशी नाडलाजाने मान्य कल्याण
सांग करीत म्हणले—“तु सन्यासावर बल
श्री तुला एक जागा दाखविले” अशे शब्द
सन्यासी जमिनदाराला, त्याने महादूचा

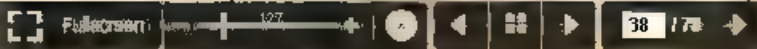
या पडीत जमिनीत वेढत गेला तसे
जागावर त्याने एक बर्तुलाकार देव
चातू दाखविले आणि म्हणाला—“या
जागेत देव फुट जागा जणून पड्या, तुला
जागा मिळेल.”

जमिनदार सन्यासी जमिनदाराला
म्हणाला की उद्यां जागाही काढोगावला
जात आहे मी परत येईपर्यंत यातून ज
होत मिळेल ते खर्च करून तु एक प्रिय
भक्ति बांधून ठेवले पाहिजेत’ असे सांगून
जागा मी आपल्या शिष्यांसह लिघून गेला
जमिनदाराने दुसऱ्या दिवशी सकाळी
महादूचा बोलाविले व म्हणाला—“महादू!
तुला मां जा पात एकजमीत दिली होती
मी परत दे आता या पत्तारवयात तु ही
जमीन कच्चा कसणार व येवून पीत परी
कडू सडणार’ म्हणून तु म्हणालास तशी
आमराईनीच चार एकर जमीन मी तुला
देणार आहे

महादू म्हणाला—‘तकी भालक’ मला
ही पडीत जमीनच राहू द्या, आपण मला
ही चाळीस एकरांची सगळी आमराई दिलीत
वरी नको

जमिनदार गावकून गेला आणि महादूची
पत्तधरणी करू लागला आमराईतली जमीन
घागला शेवटी जमिंदार आपलीतली
देहा पत्त जमीन बायला तयार झाला
परंतु ते महादूला मान्य तेव्हा जमिन-
दाराने बीस एकर जमीन देऊ केली.
हरीदेखील महादू मानेना. शेवटी चाळीस
एकरांची सर्व आमराई घायला जमीनदार
कबूल झाला. आपल्या नावावर सारी
आमराई लिहून पत्तल्यावर महादूत पडत
जमान सोडला जमिनदार त्या पडीत
जमिनीत सन्यासी स्वयं पहात स्वयं
यागल देहा फुट जमीन जणून झाली तसे
सन्यासा एक तुकडादेखील त्याच्या दृष्टीस
पडला नाही

475

दुसऱ्या दिवशी तो श्रीमंत मनुष्य दुसऱ्या एक सोपा नारळ एका टोपलीत घेऊन रामूच्या घरी गेला. रामूचे नारळ हातात घेऊन बराच वेळ पहात राहल्यावर रामूच्या तजरेबाब त्याने रामूचा एक नारळ उचलून आपल्या टोपलीत ठेवला व आपला नारळ रामूच्या नारळाच्या जागी ठेवून दिला. नंतर काही बोलल्याशिवाय तो घरी निघून गेला.

तो श्रीमंत मनुष्य घनापेक्षेने नारळ फोडणार इतक्यात त्याची बायको येऊन म्हणाली— बहो, नारळातले पाणी या पेऱ्यात घरा."

त्या श्रीमंत माणसाच्या जिऱ्हेला बायकोला पाहल्यावर नहमी 'दरिद्री' म्हणण्याची एक सवय झाली होती. बायकोने पाणी मागितले म्हणून धाही वेळस तोच शब्द मनावल्या मनात म्हणत त्याने नारळ फोडला.

लक्षात आली व तो बायकोला धाहीने रागाने बोलला. परंतु चुक नव्हती. सुधारणे शक्य नव्हते. त्याची संपत्ती नष्ट होऊ कमी होत गेली आणि एक दिवशी दरोडेखोरांनी घरात शिरून घरात होत नव्हते ते सर्व चोळून नेले. शेवटी त्याला रामूच्या घरी जाऊन त्याच्याकडून शान मागून घ्यावे लागले. त्याने नारळ चारच आणल्याचे कवळ कळत ती चुक कैऱ्या बहू स्वतःचे कान घळत रामूची माफा मागितली.

रामूला त्याची कीव आली. म्हणाला 'माझ्या जवळ जे दोन नारळ आहेत त्यात एक महिमा असलेला एक नारळ आहे. तुम्ही काळजी करू नका. मी तो तुमच्यासाठी फोडतो.' अगातन्हून रामूच्या कुडीत श्रीमंत मनुष्य पहिल्यापेक्षा जास्त श्रीमंत झाला. तो दानधर्म करू लागला.

खरे झालेले स्वप्न

एक रात्रत त्याच्या राज्यातल्या सर्वात हुशार व प्रसिद्ध शेताराला बोलवून त्याच्या हातान घोडे सोने व हिरे देऊन याच्या दान अंगठ्या करून द्यायला पाठवले.

सांगणारी रात्र घडत रात्र आला याच्याजवळ राधव नावाचा एक तरुण नातूच होता. शिकत होता तो त्याला म्हणाला. राजाने दोन अंगठ्या करून द्यायला पाठवल्या आहेत मी घरी जाऊन बाऊन देऊन घेतो, मग काम सुरू करीन. पणत या धन्य शेतारालावक मभाळत व धन्य शेताराला घरात निघत या धन्य घरी निघून गेल्यावर राधव दला आणि लज झोक लागला.

धन्य ठेवी राजा तप पाळतून या पौनःपुन्य दुकानासंगत आला दुकानत मोठ्यापण तरुण सांगणारी शेताराला

राजाने दुकानात आऊन त्या तरुणाच्या पाठीवर जोरात एक चापटी मारली आणि बाहेर निघून गेला.

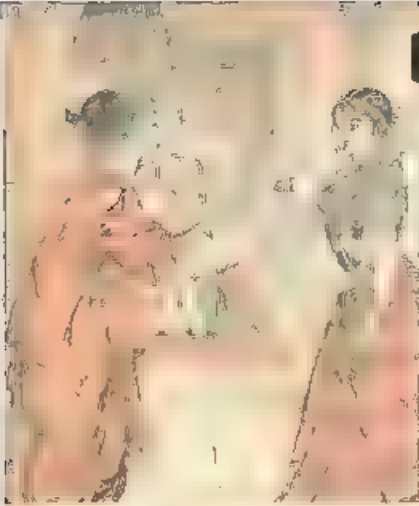
"कोण रे तू दुष्ट? मला काय गोड सोपरी स्वप्न पडले होते. मध्यक्ष मोडले." असे म्हणत राधव आग झाला.

राधव म्हणाला ते राजाला ऐकू आले तो राजवाड्यात परत आला आणि राधवला धरून घेऊन द्यायला शिपायाना पाठविले.

राधवला राजासमोर हजर करण्यात आले. राजाने त्याला विचारले— "काय रे तुला दुकानात कोणते स्वप्न दिसले?"

"महाराज ते स्वप्न खरे होईपर्यंत मी ते सांगणार नाही." राधव म्हणाला.

"नाही सांगितलंस तर तुझ्यावर निर- निराळी सकट ओढवतील. राजाने त्याला साक्ष्य करीत सांगितले.

“आपण गहिने तर मला फाशी या माहीतर बुळावर बठवा, पण मी ते काही सांगणार नाही” राघव निर्भयपणे म्हणाला. ‘याचा अन्धकारकोटीत टाका’ राजाने आपल्या शिपायांना आज्ञा केली.

राघवला कोठडीत दिवस काढणे कठीण वाटू लागले. त्याने कोठडीतून पळून जाण्याचा प्रयत्न केला. त्याला एक लहानशी झाडी मिळाली. त्या कोठीने त्याने सणून एक बुयासारखे भोक पाडले आणि बाहेर आला. बघलेच राजवाडा होता. एका खिडकीतून तो राजवाड्यात बघल्या मनमन्यातल्या एका खोलीत शिरला. ती राजकन्येचीच खोली.

प्रोगी राजास जेवण घेऊन येत होता. तिच्या समोर कोणत्याच तट्यात जस्त वाढले होते. राघव मांड्याच्या पानावर बसून गेला व राजकन्येला जबरजस्त सौंदर्य पाहून तिच्याशीच खल झाली. इच्छा त्याच्या मनात उगमून आली.

राघव खोलीतून बाहेर काढला. तेव्हा राजकन्येची शोष मोठी झाली. तिने विचारले-‘कोण तू? माझ्या चरित्राची हिमल तुला काय माण?’ ती बावांना सांगून तुम्ही हे डोकेंच उडविले.

‘राजकन्या! माझा जीव त्याच्या तुला दडिफाती कष्ट करण्याचे व मरणाचे आहे. तू आपल्या हातांनी ते काम व उरकन टाकीत नाहीस? तुझ्यावर माझे किती प्रेम आहे हे मी शब्दात वर्णन करून शकत नाही. राघव म्हणाला.

‘या कोठ्याचा राजा मारासच्या पनाचा परिणाम झाला. तिने राघवला ते काय व तो तें कसा आपला मुव विचारले. तेव्हा राघव राजकन्येच्या मारासच्या बाटेने आपल्या कोठडीत आऊन बसला.

त्याच बुमारास राजासमोर एक मोठा प्रदल उभा राहीला. त्या देशाच्या सत्प्रज्ञा राजाने आपल्या या मांडलिक राजाकडे

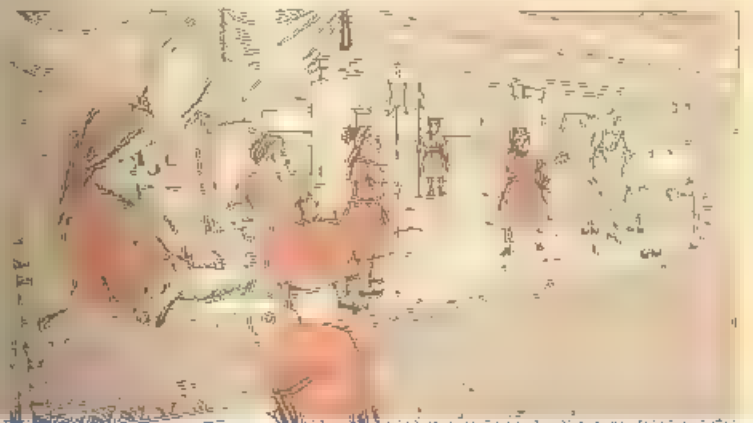
आपले दूत पाठविले. दूतांबरोबर तीन छोटे हत दूत म्हणजे-“महाराज! या घोड्यांचे काय वय असले हे सांगायचे किंवा आमच्या मारासजाने वर्चस्व कबूल करावे. आपण दांन्ही माझी करण्याचे जाकारलेत तर आमच्या वक्तव्याने महाराजांने सैन्य आपल्या राज्यवर बालून भेईल व आपले राज्य जमिनातून करून टाकील.

राज्यावर दरबारतील एकालाही संशयपत्र कर किती असेल हे सांगता आले. तशी राजाच्या मुकीला ते माहीत होते. त्याने राजाला ते न सांगता रात्री राघव आपला आपला सांगितले.

राजाला अचानक राघवची काठवण झाली. त्याने राघव जिवंत असले तर त्याला घेऊन बायला शिपायांना आज्ञा केली. त्या प्रमाणे राघवला राजासमोर हुबेर करण्यात आले, तो जिवंत होता. एवढेच नव्हे तर बांगला जाडबूड झाला होता. राजाने त्याला विचारले-‘काय दे वा घोड्यांचे काय बघ आहे सांगू शकशील का?’

“मी सांगू शकेन महाराज! पण प्रथम त्यांना बघ सायला घाला” राघव म्हणाला.

तिचा घोड्यासमोर बघ घान्य डेवण्यात आले. एका घोड्याने समोर डेवलेले सज

धाव्य त्याडून नकल दुसऱ्याच अध्याय झालेली व तिसऱ्याने लुप्तते नोंद घाटवल्या एक वेगळी दखील घालता नाही

ते पठून राघव म्हणाला- महागव धाडला तिस वर्षांचा आहे दुसरा दोन वर्षांचा व तिसरा फक्त एक वर्षांचा आहे. चारव्याकडे वृत्त ते उत्तर बरोबर असल्याचे माग्य फक्त लिपुत आहे

दत्त निघून गेल्यावर राघवला राजाने विचारला- काय रे तू आपल्या जिवेवर प्रणाम करून देणार आहेस? म्हणून मला आयास दुसऱ्यामार्ग आहे असे तूही सांग, तुला कोणते स्वप्न पडले होते?

महाराज, क्षमा करावी मी त्या स्वप्नाविषयी काही बोलायला तयार नाही राघव म्हणाला

राजाने राघवला अधोक्ष्य ठेवून ते का जायला निघायला मानिले

अनेक एक वर्ष लांदले अखेरीस राजाने दत्त पुन्हा आला या खेळाचे अंगेवर होत फळ पडत राहिले ती फळ किती दिवसांपूर्वी काढली हे राजाने समितले नाही तर चक्रवर्ति सैन्य पुजधानीवर चालून येईल असे हल्लांनी झालिले तिन्ही फळ दिवसा सला सारखी होती. कोपाला उगेवर उल्लेख मांगला जल नाही राजाने शास्त्रा मुलीला विचारले पण माझे अखेरची राजकन्या राजाला समितले नाही राघवला ते रक्षी भेजला तेव्हा समितले नाही राजाने राजाला या खपसला राघवलाच बोलवावे त्यास ते तू या फळांचे वय किती आहे हे मागून घेईस ना? राजाने विचारले

राघवने पाणी मागवून फळ राख्यात टाकला एक फळ त्रासले गले एक शिथिल वृत्त व एक वरून वरून राहिले राघव म्हणाला महाराज पडो फळ एक वर्षाचे आहे, दुसरे दोन वर्षांचे तिसरे

तीन वर्षांचे आहे उत्तर बरोबर असल्याने दुसऱ्या मला बळ आणि निघून गेले

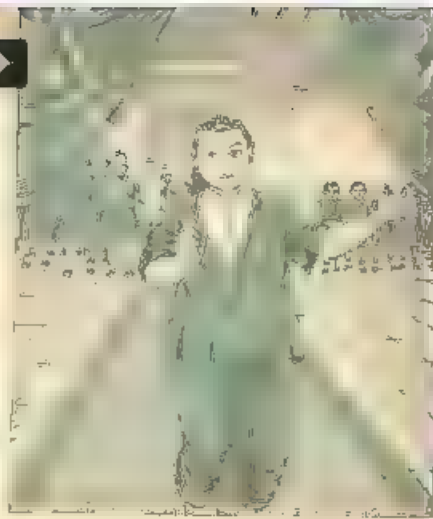
राजाने पुन्हा राघवला विचारले- मृत्ता! ते राज्य आपले आवित व्यथ ना घालवीत आहेस? तू काय स्वप्न प्रडल होत ते मागून ते व सांगला हो

राघव म्हणाला "महाराज! मागून सला शरदार हो प्रण का करता, कळत नाही मी शान उसर देणार नाही, हे आपणाला माहीत आहे

राजाने राघवला पुन्हा अधोक्ष्य ठेवून राघवने दिले एक वर्ष आपली लांजल या खपस चक्रवर्ति बारा मुलांना हलां बरोबर पोर्झवत दुसऱ्या विचारले- महाराज, वतला मला कोण कोणती व मुली कोण व त्या मला व माहीत नकवतीची असल्या घेई आपल्या राजावर जलून घेईल

मैं मृत्ता एकाच ताहचे पोर्झल मागण्यात आले होत म्हणत मले कोण व मुली कोण हे पोर्झवण करण होते

राजा घाबरला राजाने राजकन्यांना आडून बसाले परंतु राजकन्यांचे मुला-मनांत आडवण्याची खूप शजाला ते सांगता राघवला समितले या खपेमही राजाने राघवला अधोक्ष्य ठेवून बोलवून

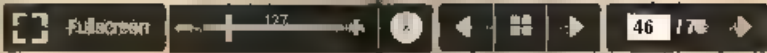

आणविले आणि मृत् कोणती व मुली कोण कोणत्या हे मागण्यात मागितले

"महाराज मृत् कोण व मुली कोण हे मी ओळखतो, पण माही एक बर आहे मी मागून ते मला मिळाले पाहिजे राघव म्हणाला

दाटले ते मागून घे मागे राज्य मागिलेले तरी मी हायला तयार आहे हे राज्य नष्ट होऊ नये एवढीच माझी इच्छा आहे राजा म्हणाला

आणाला एक मलगी आहे व ती अग्रिम मुदर आहे अस एकती लिखाणी माझ लगे करून घ्या राघव म्हणाला

राष्ट्रवादी यवनीना जंबायला तयार व्हायला
मंजिलसह हात धुवायला त्यांना ऊन वाणी
नागझिले बाग वैकी मत्ता मुळ ऊन पाण्यान
हात धुवायला मागपूर्व कंधा त्यागली बाकी
सह्या अशांनी आहंदाचे हात बुडून घेतले.
राष्ट्रवा म्हणाला-"ऊन पाण्याने हात न
धुवादी मुळे मुलेच आहेत व बाकी
सह्या सुली आहेत." राष्ट्रवाचे उत्तर
बरोबर असल्याचे चक्रेवर्तींच्या हस्तांनी
भात्य केले व राज्यास निरोध घेऊन
निघून गेले

वक्रवर्तीनं भाषयत्याह षाड् करपद्यामः प्रीच
ही युक्ती कादली जशानी हे कळामग
राधवला वंळ लनाका बाही उत्तर हांगा-
यला त्याची नायको म्हणजे राजकन्या मवळ
नव्हती. तो धाड विचारात राजवाड्यापय
उद्यानात फिरत असतं वक्रवर्तीची धुलमी

बोटाचे फल

एका गावाकडे पुष्कळ गापी होत्या. गाईची राखण करण्यासाठी गुरासाठी दगडोत्र गाईंसाठी चागावर चरायला घेऊन जात सव्याकाटी गोठ्यात बांधण्यापूर्वी मोठ्याना गाई कमी निघून राहान बडक पादरा ठेवला तरी गाईची सव्या सपाट्याने कमी हाऊ लागली तव्हा राजान आपल्या निघा राजकुमारांना गाईच्या ओश्रय गाईच्या पाठापाठ पाठवून दिले.

राजकुमार दिवसभर दिडन सव्या काळच्या सुमारास एका जंगलात पोचले. तेथे त्यांना विक्षिप्त अशी एक म्हानारी भेटली. तिने राजकुमारांना विचारले- 'बाळांनो! तुम्ही कोठे रे निघालात?'

राजकुमार सगळून म्हणाले- 'तुला काय करायचे आहे? आपल्या वाटेने जा.'

ती बाई काही तरी बडबडत निघून गेली चांगला काळोख पडू लागला त्या

सुमारासने एका किल्ल्यावरून येऊन पोचले त्यांनी शेत हाकावून पाविले त्यांना एवढे वागून ठवल्या दिश्याने आणि एक म्हानारी राखणी पण घोगून पाडल्या विसले. राजकुमारांच्या पात्रांसाठी चाहुळ लागलाच ती जापी झाली.

राजकुमार ती बोडे सावस दाखवून विला विलावले- 'जावो! आपल्या काही काम ठरा का? मी म्हणू घेयच गाहू.'

राखणी पण आजो नव्हता हे निघ गाईना सोडवून घेऊन जायला जाले आठवे हे तिने ओळखले राजकुमारांना काही मग करून ठार करण्याचे ठरवून ती म्हणाली- 'ठीक आहे मुलांनो! गाईचे दूध काढायचा वेळ झाली आहे दूध काढून घऊन या उखापासून माझ्या गाईची राखण करण्याचे काम मी तुम्हालाच देणार आहे.'

राजकुमार दूध काढून घेऊन जाले

राखणी दूध काढायला बसली राजकुमार गाईना कसे सोडवून त्याचे हा बावळ करत बाहेर उभे होते ओड्या दूध काढणे त्यांना जाते बोटावून उपाय तम्ही उपायी दिसता, पहिल्यात त्या दूध पाने घ्या" असे सांगून तिने पाने घ्यात विष घातलेले दूध प्यायला दिले दूध पाने घ्यायला पाने त्यांनी घ्यावी पण त्यांनी विष घेऊन एका रात राहून घेऊन आले.

राखणी पण बरेच दिवस झाले तरी परत न आलेले पाहून राजाका काळजी वाटू लागली राजाच्या मराख्यात गोविंद नावाचा एक हुजूर त्या गावाला होता तो धाडस वीर राजा म्हणाला 'परागाज' झाला राजा काय मी राजकुमार जा व गाईचा काय काढून घेतो सुखरूप घरी घेऊन द्या राजास त्याला परवानगी दिली.

त्या रातने राजकुमार गेले होते त्याच रात राखणी पण गेली त्यांना बेबील मी कुसुम सत्राची भेटली तिने त्याला 'जवत मने बांडे रे जंगलास बांडे.'

गोविंदने बरेचवेळ ते जावून गावले ते राखणी म्हणाली- 'खून थडवा अंतराचे पण वेळीच आठे तु

असाच पुढे चालत जा. त्या किल्ल्यात वाट-सहान फावून शणवारी एक राखणी पण गाईने ती गाई गुरे चोरते माझ्या दहि-णाच्या भेदनेने तिने राजाच्या गाई चोरून किल्ल्यात नेऊन ठेवल्या आहेत तिचे काय निघून गेल्यावर तिने माझ्या बहिणीला-ठार केले. आतापर्यंत तिने तुझ्या राजाच्या राजकुमारांना पण ठार केले असल्यात मला नाही मी त्यांना ही गोष्ट सांगून सावध करणार हेले. पण मी त्यांना कोठे जाहा बाह्य असे विचारले तर त्यांना राग माला आणि ते काही बोलल्याशिवाय निघून गेले. गोविंदने त्या म्हानारीला विचारले-

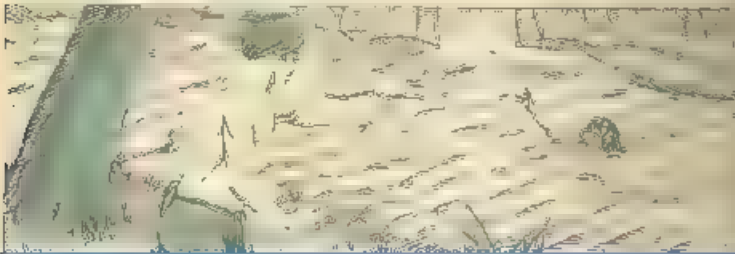
त्यानंतर चौघांनी आपल्या सवें गाई सोडून किल्ल्याबाहेर गेल्या. गोविंदने वाटेत कोठे ती कुलूप म्हातारी भेटेल, म्हणून पाहिले, पण ती भेटली नाही.

निकड राक्षसिणीची ओप झोडली गोविंदचे अवलोकन जसेच्या तसे त्या लड्डुघावर होते. ते पाहून तिला संशय आला. तिने गोंळगात जाऊन पाहिले गाई नव्हत्या गोविंदचा गाईना झोडवून पळून गेला असाचा असा विचार करून ती घाबत घाबत किल्ल्याबाहेर आली.

राजकुमार व गोविंद चौघांना म्हातारी राक्षसिणी ओरडत होती ते ऐकू आले. ती मोठमोठी पावले टाकून घाबत जवळ येऊन पोचणार यात त्यांना शका उरली नाही गोविंदला कुलूप म्हातारीने दिलेल्या सहाय्याची आठवण झाली. एव सहा झालून समोर राक्षसिणीच्या वाटेवर काटेरी हाडे येऊन म्हणजे

काटेरी झाडापलीकडे थोड्या काळाने होईना राक्षसिणी आली आणि घाटवाटेत चालू लागली. ती जवळ पोचत आते ते पाहून गोविंदने आणखी एक खडा फेकून 'आमीचे लोट राक्षसिणीच्या वाटेवर उभे होऊ देत?' असे म्हटल्यावर तोवर आमीच्या लोटात म्हातारी राक्षसिणी सापडली 'कसतच विशेषपर्यंत तिच्या जागच्या आमी उभे रहावे लागले गोविंदला व राजकुमाराना ह्या निघून जायला पुष्कळ अवधी झाला.

परंतु पुन्हा राक्षसिणी जवळ येऊन पोचलेली पाहून गोविंदने तिसरा खडा फेकून म्हटले- "मध्ये एक नदी होऊ दे." नदीला मोठा पूर आला राक्षसिणी नदी पार करू नये असा प्रयत्न करत नदीत बुडून वाहून गेली. संध्याकाळपर्यंत गोविंद व राजकुमार आपल्या गाईंना घेऊन सुसल्लेख येऊन पोचले गाई व गाईची वस्त्रे राजाने त्याला जावागर्जा दिली व त्यांना एक मोठे इनाम दिले.

जेले उधडले

काहीपुढी येथे एक वाणी रहात बसे

त्याने व्यापारात कोट्यावधी रुपये मिळविले. त्याच्या लोक नवकुबेर म्हणत त्याच्या भुळं मुळं पध्दत हाता त्याच सर्व बांनई घरजांवई होते. त्याने त्यांना लज्जा आपल्याच घरात कामावर लावले होते अशा मज्जन त्याच व्यापार खूप करत.

हे कुबेर लोभीपण तितकाच होता त्याने दान धर्म केला नाही की देऊल त्याने धर्मशाळा बांधण्यासाठी सर्व करवा नाही.

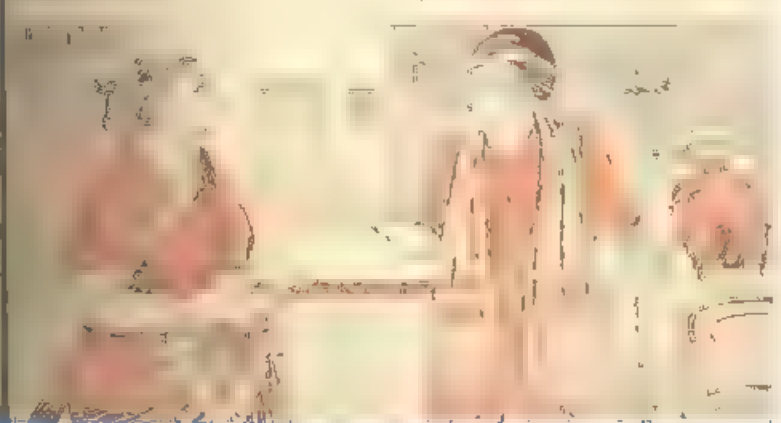
एकदा एक बैरागी त्या धनकुबेराकडे आला त्याने एक वेळचे जेवण वाढावे अशी विनंती केली.

काण र व रा पु? भामटा कुठला? पुढा मरायदा माझच घर मिळालं का? कुबेर म्हणाला

'मी खोरच असतो तर तुझ्यासमोर हात पसरून भीक मागायला आलो असतो का?' बैराग्याने विचारले.

यांडा वेळ दोघांचे असेच बोलणे होत राहिले. नंतर याच्याशी वाद घालण्यात वेळ घालविणे फुकट आहे असा विचार करून कुबेराने त्याला नोक रांकरवी बाहेर हाकलून लावले. बाहेर डकलून जावले तरी बैराग्याने आपला हट्ट सोडला नाही त्याला एक दिवसाचा शिषा मिळेपर्यंत मी तेवून जाणार नाही असे सांगून तो संध्याकाळपर्यंत घरासमोर हट्ट करून बसून राहला.

तू माझ्या दारासमोर उपासो मेलास तरी मी तुला काही वेणार नाही" कुबेर रागाने म्हणाला बैरागी तीन दिवस व रात्री कुबेराच्या घरासमोर बसून राहला कुबेराला त्याच्या नातेवाईकांनी, बैराग्याच्या नाप मोषला नाही म्हणजे पुढे, म्हणून

मोठी माणसे मुळा मृत्यूच्या जबड्यातून मुटत नाहीत."

. बरोबर त्याच वेळी बैरागी तेथे आला त्याने एका पेंत्यात हूब घेऊन सचिना कप्य वसायला सांगितले. त्या पुन्हा जिवंत व्हावा असे तुमच्या पैकी कोणाला वाटत असेल तर त्याने हांगाचे हे पहा ओषध."

कुबराची बायको वगैरे सर्व बैराग्याचे पाव घेऊन म्हणाले—“आमचे रक्षण करा, आपणच काम पाहिले ते जा. हे औषध देऊन यांता जिवंत करा."

नृत्य जाहान मरण जवळ येऊन उपले की कणवत औषध उपयोक्तें पडून नाही हे औषध पुढच्यापैकी कोणी घेऊनत तर त्याला मरवा क्षणात मरण येईल, आणि औषध घेणाऱ्याने उरलेल आयुष्य शतकांना मिळेल. तो कोणी अजून नसलेली औषध घेऊनजिना घाबरा तयार झाले त्याने हे औषध घ्याव

पण कोणी मुट पा नाही सर्व जागच्या बागी नसून गहने काही वेळ वाट पाहून बैराग्याने विचारला "कोणी मांभ्यासाठी आपले आपणय यापक तयार नाही तर?"

त्याला उत्तर मिळाले नाही "काय पण पण पाहे तुम्हां तयारी मुली करण्यासाठी याने दानधर्म मुळा कर नाही आणि आज याच्यासाठी कोणी आपले प्राण घायला तयार नाही, फुकट - तुम्हा वेंमव कुबरा!" बैरागी म्हणाला

“बैरागी तुम्हा माझे डोळे उघडो" म्हणत तडून बसला सर्व वंकिन हाऊले त्याच्याकडे रडत झगळ राहतत कुबराचे आपल्या सर्व नातव डोक्यात घाबारात कावले आणि आपल घनदात धर्मे करण्यासाठी खच सगळे ते सुत्रान केली. याने सर्व कामवश आपल्या मुक्तीत जातो विरवा व म्तिन रोजिवताना पुढील आयुष्य चालवू लागला

मध्यरात्रीची वेळ असेल जंगसघाना आपल्या पाठुण्याची आठवण झाली तो राजसालत जाऊन कृष्ण व भीमार्जुनास म्हण की आपण शहाचारी स्नातक म्हण किता पण ब्रह्मचारी गळवात फुलांच्या साला घालीत नाहीत त्या निवाय तुमच्या स्वाद्यास धनध्याच पट्ट पडलेले दिसत आहेत तुम्ही नगराच्या मुख्य दारातून प्रवेश केला नाही भुईकोट ओलांडून आला आहां यावरून तुम्ही ब्राह्मण वेपचारी आणि अयान असे मला वाटते. मा माझा प्रदाय वरवर आहे की चुकीचा? तुम्ही कोणत्या हेतून आला आहां?

न एवून कृष्ण म्हणाला—“ब्राह्मण, क्षत्रिय व वैश्य तिन्ही बर्णांचे लोक ब्रह्मचारी व

स्नातक असू शकतात आम्ही क्षत्रिय स्नातक आहां जेरां साठयांच्या मागण्या प्रमाणे निव व म्मंही असेल तर याच्या घरी समोरच्या दाराने प्रवेश करावा आणि शत्रूच्या घरी दार नसेल तेथून प्रवेश करावा. तू आमचा सवू आहेस, म्हणून आम्ही भुईकोट ओलांडून आलो तुम्हाशी आमचा स्नेह वा मैत्री जमण शक्य नाही हे माहीत होणे म्हणून आम्ही तुम्ही अजब जादिसह पूजा स्वीकारली नाही, आम्ही आपल्या शौर्याचा व पराक्रमाचा परिचय तुला देण्यासाठी आलो आहो.

जरासब साते ब्राह्मजात कृष्णाला म्हणाला—“पुष्कळ विचार करून पाहिला तरी तुमच्या निषयी मनात द्वेष किवा राग

यतच नाही मग मी तुमचा दाबू कसा काय? निरपराध्याला जवळ धावणे धर्म विरुद्ध नाही का ?'

एका ओर घुस्वने आपल्या कुठ्यातल्या एका धर्म कार्यासाठीच तुम्हाची युद्ध करण्यास आम्हांला पाठवले आहे. कारण- शिवाय कित्येक राजांना कैदेत ठेवून दररोज एक या प्रमाणे जैरासतकोर बळी देणारा तू निरपराधी कसा होऊ शकशील? याहून मोठा अधर्म कोणता होऊ शकेल? तुज्या बळ करून त्या राजांची सुटका करण्यासाठी आम्ही आलो आहो. तुज्यासारख्या कार्तवीर्य आदिकांची काय अवस्था झाली

तुला माहीत नाही वाटते? तू सर्व राजांना कैदेतून मुक्त करून स्वतःचा प्राण वाचवायचा असेल तर बोलच नाही तर आमच्याशी द्वंद्वयुद्धास तयार हो. मी कुठ्ठा आहे व हे दोघे भीमार्जुन आहेत कुठ्ठाचाने स्पष्ट वचवातच आपला परिचय द्या.

कुठ्ठा म्हणाला ते ऐकून जरासंधाच्या भर्षे भंग्याचा जळफटाट झाला. म्हणाला- मी ज्या राजांना आपल्या शौर्यपराक्रमात जिकून कैदेत टाकले त्यांना तुमच्या धमक्यावर सोडून देईन असे वाटले काय तुला? माझ्याकी भुडू करावचे अमर तर वे आपले मैन्य घेऊन नाहीतर तुमच्या वैकी कोणी माझ्याची द्वंद्वयुद्धास घेणार असाल तर या मी तयार आहे.

त्यानंतर जरासंधाने त्याचा मुलगा मन्त्र देव माझ्या भावीवर बसविले आणि स्वतः द्वंद्वयुद्धास तयार होऊन आला.

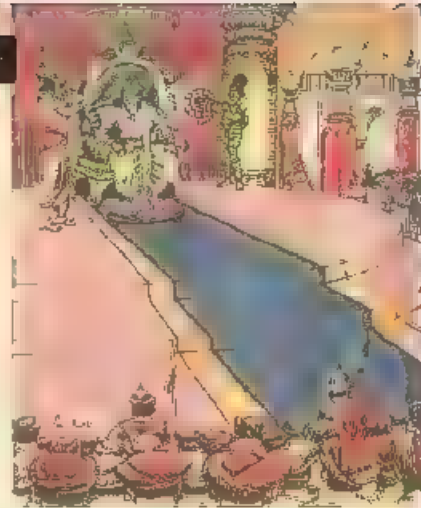
आमच्या वैकी तू कोणाशी द्वंद्वयुद्ध प्रघन करणार?' कुठ्ठाने विचारले.

जरासंधाला आपल्या शक्तीची घमेन होती म्हणून त्याने भीमाशी द्वंद्वयुद्ध करण्यास तयार असल्याचे सांगितले व दोघांचे द्वंद्वयुद्ध सुरू पण झाले. दोघांचे व युद्ध दोघां मदोन्मत हत्तीचे युद्धच सारखे

जगातील प्रजा ते द्वंद्वयुद्ध पहायला जमा झाली ते भयंकर द्वंद्वयुद्ध कार्तिक शुक्ल प्रतिपदेच्या दिवशी सुरू झाले वज्रसंधाच्या दिवशी जरासंध दमून गेल्या सारखे दिसले. तेव्हा कुठ्ठा भीमाला म्हणाला- "भीमा! आजच जरासंधाचा वध करून टाक."

कुठ्ठाने ते सुचविताच भीमाचा उत्साह वाढला त्याने जरासंधाला सहजी भमिनी वर पाडला आणि त्याचे दोन्ही पाय घसून त्याला उभा फाडून टाकले. पण जरासंधाचे विभागलेले दोन्ही भाग आपोआप सांधले गेले तेव्हा कुठ्ठाने सुनेने एका काडीचे दोन तुकडे करून ते उलटे विरुद्ध दिशेला फकून मुर्चावलय की उजवा भाग डावीकडे टाकावा आणि डावा उजवीकडे टाकावा भीमाने तुकडेव तसेच केले. अशातच तेने जरासंधाचा शेवट झाला.

त्यानंतर कुठ्ठा भीमार्जुनांना बरोबर घेऊन कैदस्थान्य कडे गेला आणि सर्व राजांना मुक्त केले. विरिज्याच्या सर्व राजांना विवाहासुखा हृदयाने जशीचहि दिले वदीगतातून सुटका केल्याहून सर्व राजांनी कुठ्ठाचा म्त्तुली केली कुठ्ठा त्यांना म्हणाला- "प्रतिष्ठित राजेसुख यत्न करीत

आहे. तुम्ही सर्वांनी त्याला मदत केली पाहिजे." सर्व राजांनी ते मान्य केले.

जरासंधाचा मुलगा सहदेव नवरत्नांनी भरलेल्या धाळ घेऊन पुरोहिताबरोबर त्यांच्या जवळ आला कुठ्ठाने ती भेट स्वीकारून सहदेवाला मगधचा राजा म्हणून विधिवत् राज्याभिषेक केला त्यानंतर कुठ्ठा जरासंधाच्या रथात भीमार्जुनासह बसून बंदीमुक्त झालेल्या राजांना बरोबर घेऊन इंद्रप्रस्थ नगरी परत आला. तो सुविष्टिराला म्हणाला- "ईश्वर कुपेने तुझे दोघे भाऊ सक्कुशल परत आले आहेत. मल्लयुद्धात भीमाच्या हाती जरासंधाचा वध झाला आणि

हे सर्व राज्य वशीभूत झाले." युधिष्ठिराने सर्व राजांना आदरपूर्वक त्यांच्या त्यांच्या राज्यात जाण्यास निरोप दिला. कुल्यानं युधिष्ठिराचा निरोप घेतला व तो जरा मंशाच्या रथात बसून दारवेला निघून गेला.

पुढे काही दिवसांनी अर्जुन युधिष्ठिराला म्हणाला, 'माझ्या जवळ अद्वितीय असे गोडीव घनरूप आहे व अगतीनं दिवलेला रथ व अमांघ अग्ने आहे. मी दिग्विजय करून उपार घन आणायचे म्हणतो. म्हणजे आपला राजकोष अमर होईल.

ते एकूण युधिष्ठिराला आमंदस झाला त्यानं दिग्विजयास प्रारंभ करण्यासाठी एक

पुढील तराविला त्या समुद्रतीवर उत्तरेकड अर्जुन पूर्वेकड भीम दक्षिणेकड सहदेव व पश्चिमेकड तकुल अन्कडे दिग्विजयासाठी नियोजनाची सर्व तयारी सगळी युधिष्ठिराने इद्रप्रस्थ नगरी रावन राज्य व्यवस्था पहावी असे ठरलं.

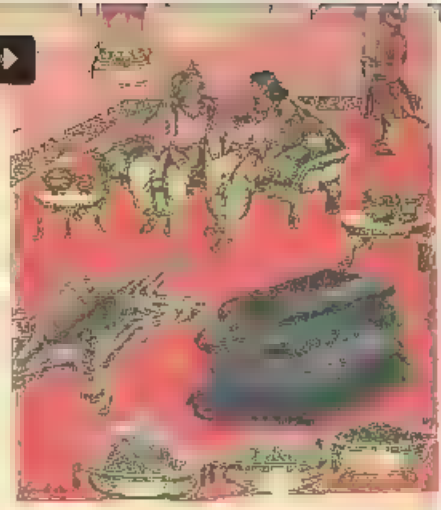
अर्जुन उत्तरेकड ससैन्य तिघांला सज्जन प्रथम त्यान पुढिद राजाळा जिकल व त्यानंतर कमान आननं काळकूट, बुल्लद व सुमंडलच्या राजांना जिकली शोकरु हीपाचा राजा महा बराकशी प्रतिदिम अर्जुनासी युद्ध करीन असता हागला प्राक्ष्यातिषयुचा राजा भगदत्त याच्या मदतीला रानटी आनीचे प्रमळ पण होते म्हणून आठ दिवस युद्ध झाले आणि सगळी मोघांनी मैत्रीपूर्ण मधी यश्री करून घेतली.

अर्जुन भगदत्ताला म्हणाला 'माझ्या बडील बंधनी राजसूय यश करून एक मान साम्राज्य स्थापन करण्याचे ठरविले आहे त्यासाठी अपार घन एकत्र करण आयुधक आहे तुझ्या कडून मांडपा प्रमाणान्वर घन मिळण्याची अपेक्ष आहे या व्यतिरिक्त कोणत्याही वस्तुची गरज नाही भगदत्ताने अर्जुनाला फुकट घन देऊन आपली काही हवे आहे का असे विचारलं.

अर्जुन जसा तऱ्हेन अनेक राज्ये जिकीत नवराण घत पुढ तिघाळा किपुणय, मघचे इत्यादिकांचा पराभव करून उत्तर कुंक देशाच्या हरिवर्ष नायक राज्यात पोचला तो ते राज्य बिकण्याच्या विचारत होता परंतु त्या देशाने दारपालक म्हणाले-“तुला हे राज्य जिक्ता केणार नाही म्हणून तू परत जा” दारपालक क्षूर आणि विशाल देहधारी होते त्यांनी आपल्या नगराचे रणन वा खन्दात केले-“या नगरात जो कोणी प्रवेश करतो त्याला वाही दिसतसे होते मानव वरीर शरण कळत वा तगभत प्रवेश करणे गजब नाही म्हणून तुला वाय हवे असेल ते सांग आम्ही तुला देतो’

युधिष्ठिर महाराज राजसूय यश करून स साम्राज्य स्थापन करणार आहेत त्यासाठी देशगोष्टी आवश्यकता आहे” अर्जुन द्वार पाळकीला म्हणाला ते एकूण दारपालक अपार घन त्याच्या राशी निरनिराळ्या प्रकारची शोकरी वस्त्र विषविषिक्त प्रकारच्या हुरणाची कातडी घेऊन आल व त्यांनी अर्जुनाला या सर्व वस्तूंचा वजराणा दिला.

अशा तऱ्हेन अर्जुन उत्तरेकडील सर्व देश जिंकून इद्रप्रस्थ नगरी परतला आणि तो जी

संपत्ति घेऊन आले होते, त्या संपत्तीने राज्याचा सर्व सजिबा भरला.

पूर्व दिशेला भीम गेल होता. पांचाल देशाच्या राजाने त्याचा हत्कार केला. मिथिलेच्या राजाला त्याने जिंकले. दशार्णचा राजा सुधन्वा याच्याला यद्ध करून त्याच्या क्रोधिची प्रवेशा केरी आणि त्याला आपला सेनापती नेमला त्यानंतर ती गेचमान आणि त्याच्या अपुत्राचडीचा पराभव करून आणि पुढिद मुकुमार मुमिन्न आदिकांना जिंकन वेदि देशात यऊन पोचल झाला.

वेदि देशाचा राजा विश्वरूपाल युधिष्ठिर साम्राज्य स्थापनकराय रर जगूय यश करीन

असल्याचे ऐकून खूप झाला आणि त्याने भीमाला काही दिवस आपले आतिथ्य स्वीकारण्यास आग्रह केला. त्याने भीमाला निगोप देताना अपार धन देऊन त्याच्याशी सल्लय करून घेतले.

भीम तेथून अनेक राज्ये जिंकून मगध देशात आला. मगध देशाचा राजा सहदेव याच्याकडून एक मोठा नगराणा घेऊन त्याने त्याच्या मदतीने पाँडिक कामुदेव व अनेक राजांचा पराभव केला. शेवटी समृद्ध किनाऱ्याची राज्ये जिंकून सोने, चांदी, मोती, वंदन इत्यादि घेऊन इन्द्रप्रस्थ नगरी आपल्या सैन्यासह परतला.

रक्षितेकडे सहदेव शूरसेन, मतस्य, निषाद आदिकांचा पराभव केला आणि मामा कुतिलोज यांना भेटून त्यांच्याकडून पुष्कळ धन घेतले. त्यानंतर अनेक लहान थोर राजांचा पराभव करून माहिष्मतिपुर येथे आला. तेथे नील नावाचा राजा राज्य करीत होता, त्याच्याशी युद्ध करीत असतां सहदेवाचे सैन्य जळू लागले. ते पाहून सहदेव चकित झाला.

सहदेवाचे सैन्य जळू लागले त्याचे कारण होते. एकदा माहिष्मतीचा राजा नील याने आपल्या मुलीला अग्नीच्या सेवेला नेवळे. तिचे सौंदर्य पाहून अग्नि ब्राह्मणाचे रूप घेऊन प्रगट झाला. सोळांना एकच पाहून नीलने ब्राह्मण वेषधारी अग्नीला दंड दिला. तेव्हा अग्नीने स्वतःचे रूप वास्तविचे, नीलने अग्नीसमोर साष्टांग नमस्कार घातून त्याची क्षमा मागितली आणि अग्नीशी आपल्या मुलीचा शास्त्रोक्त विधीने विवाह करून दिला. त्याने अग्नीकरून एक वर मिळविला की त्याला किंवा त्याच्या राजघातीला शत्रूचे भय नसावे. त्या दिवसापासून माहिष्मती नगरीवर कोणी स्वारी केली की अग्नी मदतीला धावून येई.

सहदेव दमोदराचार बसला आणि होम करून अमिनारायणाची स्तुती केली. म्हणून अमनीने प्रसन्न होऊन सहदेव व नील यांची परस्पर ओळख करून दिली आणि त्याला पुष्कळसे धन दिले.

त्यानंतर सहदेव दक्षिणेकडे निघाला. कलिंग, ओड्रा, आन्ध्र, केरळ इत्यादि देशांच्या राजांकडे आपले दूत पाठवून त्याने त्यांना वश करून घेतले. समुद्रतीरी विभीषण राज्य करीत होता त्याच्याकडून धन घेऊन हस्तप्रस्थ येथे परत आला.

पश्चिम दिशेकडे नकुल गेला होता. स्वाने, रोहताक देशाचा राजा मयूर याचा पराभव केला आणि तेथून सैरीषक आणि महोत्प देशांकडे निघाला. हे देश जिकून मयारण, विविच, विगल, अंधळ आणि मालव देशांवर चालून गेला. तेथील राजे त्याच्याशी युद्धात हारले. तेथून अनेक देश जिंकून तो हारनेजवळ आला आणि तो येऊन

पोषत्पाची बातमी कृष्णाला कळविली. तेथून तो मद्र देशात आला. तेथून शाकलपूर जाऊन त्याचे मामा शल्य यास रावसूय यज्ञ आरंभिल्याची बातमी सांगितली. शल्य राजाने बांधित होऊन पुष्कळसे धन, सोने आणि वाहनादि सहदेवाला दिले. स्वानंतर नकुलने समुद्रालगतच्या अनेक राजांना जिंकून वरुणाचे राज्य व त्यापूर्वी कृष्णाने ज्या ज्या राजांचा पराभव केला होता त्यांचा पुन्हा पराभव केला. अशा तऱ्हेने अलोट धन घेऊन तो इंद्रपस्थ नगरी परत आला.

चीचे भाऊ ऋतुद्विक् विविचय करून अलोट धन व संपत्ति घेऊन आले. म्हणून युधिष्ठिर वरुण आणि कुबेर दोघांहीन आप्त वैभवयाची झाला. युधिष्ठिराने राजसूय यज्ञ सुरू करण्याचा निश्चय केला. युधिष्ठिराचा हेतू ओळखून मंत्र्यांनी राजसूय यज्ञ आरंभ करव्याल त्याला प्रोत्साहन दिले.

तीन यक्षिणी

[२]

आपला मुलगा जिवंत घरी आलेला पाहून राजाला फार आनंद झाला. तेव्हा राजा मंगलला म्हणाला—“मंगल, तुझे माझ्यावर फार उपकार झाले. तुझे हे कष्ट मी कसे काय केव्हा शकून, कोणास ठाऊक? तू काय वाटेने ते भागून घे. मी शक्यतोवर तुम्ही इच्छा पुरी करीन.”

मंगलने आपल्या कपड्यांतून एक भांडे काढले आणि राजाला म्हणाला—“महाराज! मला अशाच तऱ्हेची जागली जकरा भांडी पाहिजेत.”

“ते शक्य नाही मंगल!” राजा म्हणाला.

“तर पण मला जाणली काही नको.”

असे सांगून मंगल आपल्या जोडेघाबर बसून निघून गेला. काही दिवसांनी तो समुद्रकाठच्या एका शहरात येऊन पोवता आणि एका घरी गेला.

घराचा मालक म्हणाला—“मुला, आम्ही तुम्ही आतिथ्य करू शकणार नाही. आम्ही स्वतःच उपाशी आहो. या गावात तुला मूठभर तांदूळ सुद्धा कोणी घालणार नाही. या देशात दुष्काळ पडला आहे.”

“श्री तुमच्याकडे काही भागायला आलो नाही.” असे म्हणत मंगलने आपला पंचा अंघरला आणि त्यावर जाडूची छडी मारून म्हणाला—“जेवण वाढ!” लगेच ताटे वाढून समोर आली. मंगल म्हणाला—“घरातल्या सर्वांना जेवायला बोलवा.” मंगलच्या कुपेने घरातल्या सर्व लोकांची पोटे झरली.

“या गावात दुष्काळ पडल्याने कारण काय?” मंगलने विचारले.

“आमच्या गावात नागरिकांना घुरेल एवढे धान्य उत्पन्न होत नाही. म्हणून आम्ही

समुद्रपारच्या देशातून अन्न भागवितो. परंतु काही दिवसांपूर्वी एका अदृश्य व्यक्तीच्या हाताने आम्हाचे बस आणखी जहाज पाण्यात बुडविले. म्हणून आम्हांचा दुष्काळ आहे. काय करावे, गुचत नाही." परमालक म्हणाला.

"काय करायचे हे मी सांगेन. मला माहीत आहे. तुम्ही मला आपल्या राजाकडे घेऊन चला!" मंगल म्हणाला. जर मालक मंगलला राजाकडे घेऊन गेला.

मंगल दरबारात पोचताच राजाला म्हणाला—"महाराज, मी आपली धान्याची जहाजे सुरक्षित जाणून पोचली करतो. त्या बद्दल आपण मला काय द्याल?"

राजा म्हणाला—"तू मलाशील ते देईल!"

मंगल चाळीस गळवते धान्य भरून घेऊन येत असता एकाएकी एक हात पाण्यातून वर आला. मंगलने तो हात धरून ओढला. तो हात पाण्यात परत बुडला, पण हाततले धान्याचे कडे मंगलच्या हातात आले.

त्यानंतर सर्व गळवते सुरक्षितपणे किनाऱ्याला लांगली. दुष्काळ संपला व सर्व लोक सुखी झाले.

राजा मंगलला म्हणाला—"मंगल, तुला जे हवे ते, मागून घे! तुला काय पाहिजे?"

मंगलने आपल्या कपड्यांतून एक गांडे काढून दाखविले व म्हणाला—"असली आणखी अकरा गांडी पाहिजेत, महाराज!"

"मी जाणून सर्व राज्य मिळून टाकले तरी असले गांडे मिळणार नाही. तू माझ्या मुलीशी लग्न करावला संधार असशील तर मी कडून देईन. तू सर्व राज्य मागून घेतलेस तरी देईन, पण असली अकरा गांडी कोटून जाणून देऊ?" राजा म्हणाला.

"मला असली गांडीच पाहिजेत. दुसरे काही नको. माझे चाळीस भाऊ तुमच्यात पडले आहेत. त्यांच्या आठवणीने मला सोपे सुट्टा सांगत नाही." मंगल म्हणाला.

मी तुला एका गांडीचा मदत करू शकून. मी तुला सहा गांडी मला येऊन घेईल." असे सांगून राजाने मंगलला पाठवून दिले. नंतर आपल्या जहाजाच्या प्रमुखाला बोलावून म्हणाला—"तुला यज्ञकन्या जेवतात तो प्रदेश माहीत आहे का?"

"माहीत आहे महाराज!" नौकादलाचा प्रमुख म्हणाला.

"उद्या मंगलला आपल्या वरोवर घेऊन जाऊन तो प्रदेश दाखव." राजाने आज्ञा केली. दुसऱ्या दिवशी मंगल आपल्यावर त्याच्या म्हणाला—"मी तुला यज्ञकन्या जेवतात तो प्रदेश दाखवायला व तुला त्या

देशात पोचवायला मदत करतो. धू तेथे वेलास तर तुला त्यांच्याकडून, तू भागतोस तशी गांडी मिळू शकतील."

मंगल आपला बोटा त्याच गाडी सोडून राजाच्या नौकादलाच्या प्रमुखाबरोबर निघाला. सात दिवस प्रवास केल्यावर तो समुद्रपार पोचला. नौकादलाच्या प्रमुखाने मंगलला दूर दिसणारा एक किल्ला दाखविला व म्हणाला—"समोर दिसतो तोच मक्षिणीचा किल्ला आहे."

मंगल किनाऱ्यावरून चालून किल्ल्यात गेला. किल्ल्यात एक म्हणतारा सैनिक करीत होता. सैनिकाच्याने मंगलला पाहून

विचारले—“कोण रे बाबा तू? यक्षिणी संप्याची वेळ झाली आहे. त्यांनी तुला पाहिले तर तुझा जीव ध्याय घेऊन्यात पडेल. म्हणून तू त्या पडबाभाड लपून बस!” सैपाक्याने मंगलला पडबा बासवीत म्हटले.

थोड्या वेळात यक्षिणी येऊन पोचल्या. त्यांना पाहताच सैपाक्याने विचारले—“सैपाक तयार आहे, वाडू का?”

तिथींनी होकार दिल्यावर सैपाक्याने त्यांचे जेवण वाटून सर्व तयारी केली. यक्षिणी जेवायला बसल्या.

एक यक्षिणी म्हणाली—“मी त्या पाळीस चोरांना सात वर्षे पाणी मिळवत नाही याची व्यवस्था केली. पण तेवढ्यात एका तरुण मुलाने माझा हात धरला. आपला हात सोडवून घेण्यासाठी मला भांड्याने त्याला मारावे लागले. तो कोणी धाडसी तरुण होता.”

दुसरी यक्षिणी म्हणाली—“माझ्या हातातला मंडईक बळकावून त्या तरुणाने राजकुमाराला जिवंत केले. तो सरोवरच फार मोठा वाडसी दिसतो, सरा!”

तिसरी यक्षिणी म्हणाली—“माझ्या हातातून सर्व गळवते सोडवून त्याने धान्य किनाऱ्याला पोचते केले. मग तो कमी वाडसी कसा असणार?”

मंगल हातका वेळ पडबाआवून ते सर्व ऐकत होता. बाहेर येऊन म्हणाला—“तो तरुण तुमच्या समोर येऊन उभा राहीला तर?”

“तो मागेले ते आम्ही वेळ!” तिथी म्हणाल्या.

दुसऱ्या क्षणास तिथींनी त्याला ओढवले व बकित होऊन त्याच्याकडे पहात राहल्या. नंतर त्याला आपल्या बरोबर जेवायला बसविला सांगून म्हणाल्या—“पहिल्याने तू आमच्याबरोबर जेव तर!”

(पुढल्या अंकात संपूर्ण)

ह्या गोष्टी एरिष (अर्जेनिया) नगराच्या दक्षिणेकडील डोंगराळ प्रदेशात हा भिक्कू वाड आहे. याचे वजन ७०० टन आहे. तरी कोणी त्याला हलविला की तो हलतो. पाऊस किंवा वारा आणून हा गुळगुळीत झाला आहे व त्यामुळे हा दगड समतोल राहला आहे.

